

Valls kyrka

Äldst i kyrkobyggnaden är koret med korabsiden samt långhuset, 1200-talets början; tornbygget igångsattes vid mitten av 1200-talet men avslutades först vid århundradets slut. På insidan av dörren till en nisch i södra absidmuren (sakramentsskåpet) står runinskriften G 206 inskuren. Utsidans sniderier hänför dörren till tiden omkring 1300.

206. Valls kyrka

Pl. 60–62

Litteratur: F 242, W 49. H. Hildebrand, *Gotlands medeltida konst* (i VHAA:s Månadsblad 1889), s. 104, *Sveriges medeltid* 3 (1898–1903), s. 318 f.; N. Tiberg, *Anteckningar* 19.7.1920 (Ulma 6259: 53); O. v. Friesen, *Anteckningar* 1924 och 1936 (UUB), s. 40 f.; *Sveriges kyrkor*, Gotland bd 3 (1942), s. 73 f. med v. Friesens tolkning; Herbert Gustavson, *Gutamålet* 2 (1948), s. 129, 179, 207; *Gotland* (Allhems förlag 1959), s. 50; E. Svärdström, *Svensk medeltidsrunologi* (i RIG 1972), s. 84 f.

Äldre avbildningar: A. Edle foto 1936 (ATA); E. Liljeroth foto, återgivet i *Gotland* (1959).

Väggfast sakramentsskåp med runinskrift på dörrens insida. Skåpet är en träfodrad nisch i korabsidens södra vägg.

P. A. Säve har sett skåpet, men bara utvändigt – utan att ana vad som dolde sig på dörrens insida – och han har inte avbildat det: »Väggsåp (klädsel), snidadt i upphöjda blommor [i söder under triumfbågen]» (*Reseberättelse* 1864, ATA, s. 321). Av utanverken finns i ATA en laverad teckning utförd 1867 (sign. P. Appelberg), men runinskriften omnämnes tidigast av H. Hildebrand 1889: »På dörrens insida fann jag en förut aldrig observerad runinskrift, som namngifver dem hvilka 'stiftat' dörren.» Inskriften undersöktes sakkunnigt först av O. v. Friesen 1924 och 1936, senare av E. Wessén 1944.

Den gavelformiga skåpdörren av ek har på utsidan en snidad, rik dekor med livsträd och vegetationsornament samt erforderliga järnbeslag (gångjärn och lås). Bemålningen med rött, blått och vitt är givetvis sekundär. Dörrens insida är tämligen rå med ytliga skador och grova spår efter täljkniven samt beslagens

krökta nitar synliga. På insidan är med passare dragna två cirkelrunda ringar. Den övre, väl centrerad i dörrens takvinkel och bestående av tre koncentriska cirklar, är tom. Den nedre, också tre koncentriska cirklar, bär inskrift i det band som bildas av de båda innersta cirkelarna. Vid placeringen av denna inskriftsring har ristaren nödgats ta hänsyn till läget för lås och nitar. Sannolikt har han funnit, att den övre ringen inte skulle ge utrymme nog åt inskriften och ristat den nedre med dubbelt så lång radie. Någon dekorativ verkan har knappast varit åsyftad, men inskriftens arrangemang är fyndigt; ett runband i rät linje hade med hänsyn till träets ådring måst placeras lodrätt. Skriftbandets yttre diameter är 24 cm, bredden (=runornas höjd) 2,2 cm. Inskriften är inte välplanerad, runorna står tätare än nödvändigt, men de är skickligt utförda. I centrum står ett bomärke. Inskriften med ramlinjer samt bomärket har blivit insvårtade (ej brända).

Inskrift:

+ **ulafr** : **i** : **himunafi** : **han** : **kaf** : **hit** : **i** - **i** : **sin** : **ban** : **botuip** : **ok** : **bulaipu** : **f** : **kanuip**
                   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50
: ok : **rupaipu**
           55   60

»Olav i **himunafi** han gav detta till minne av sina barn Botvid och Botaid och(?) Ganvid och Rodaid.»

Till läsningen: Runorna **a**, **n**, **o** och **t** har ensidiga bistavar, **r** har öppen bistav, **s** har gotländsk form. Tecknen är distinkta, och bara ett fåtal ger anledning till diskussion. Runföljden 7–14 är helt säker. 18 **k** och 49 **k** är icke stungna. R. 25 är egendomlig (huvudstav med ensidiga **a**- och **t**-bistavar); på ömse sidor står enkla huvudstavar (24 och 26); möjligen har förlagan haft **iti** (|1|) eller **fti** (ʃ1|) som missförstått. Något missförstånd döljer sig förmodligen också i r. 43–44. R. 43 borde ha varit **t** med den ensidiga bistaven till vänster, ej som nu till höger om huvudstaven; 44 **a** har ovanligt lång bistav. 48 **f** är säker; man väntar sig här ett **ok**; har förlagan missförstått i fråga om ett dylikt eller har ristaren föregripit ett kanske otydligt **ka** (49–50)? Efter 48 **f** finns ett skiljetecken, där svärta saknas i nedre punkten. Ett litet knivjack framför 60 **a** kan icke vara avsiktligt, även om det har råkat bli insvårtat.

O. v. Friesen ger i Sveriges kyrkor följande tolkning i översättning: »Olav i Himunafi han gav detta efter sina barn Botvid och Bulaid (och?) Ganvid och Rudhaid.» Hans läsning av inskriften är alltså densamma som ovanstående, men hans uppfattning om ristarens avsikt är i ett par detaljer avvikande. I runföljden 24–26 ser han ett »**itti**» (= *ifti*). Häremot kan invändas, att inga binderunor för övrigt förekommer i inskriften, att formen på den förmodade binderunan är mot reglerna samt att dubbelskrivning av runor är mycket ovanlig. Sannolikt beror den egendomliga runföljden på missförstånd av en otydlig förlaga (se ovan). v. Friesens tolkning visar också, att han accepterar r. 43 som **I**. – E. Wessén har samma läsning som ovan. Han har inte givit någon tolkning och inte uttalat någon mening om de diskuterade textdetaljerna.

Ristningen är tekniskt skickligt utförd, men det är uppenbart att ristaren icke har varit runkunnig. Han är sannolikt identisk med snickaren, som med passare och skulpijärn har överflyttat en runsk förlaga, vilken förmodligen i vissa detaljer har varit bristfällig genom otydlighet eller skrivarens ofullständiga ljudanalys.

Ifråga om fyra ord är texten förvanskad: r. 7–14, 24–26, 41–47 samt r. 48. Runföljden 24–26 och r. 48 har diskuterats i kommentaren till läsningen. Med lätt korrigerings av bistavens läge i r. 44 blir runföljden 41–47 **butaipu**. Därmed är alla fem personnamnen lätt igenkännliga. *Olaf* och *Botviðr* med vardera ett 20-tal runskrivna belägg samt *Bot(h)aiðr* med mer än tio hör till de vanligaste gotländska medeltidsnamnen. Se om namnen på *Bot*- O. v. Friesen, *Personal Names of the Type Bótolfr* (i *Studia Neophilologica* XIV, 1942), s. 357 f.; vidare om *Botviðr* G 64 och om *Bot(h)aiðr* G 12 och G 173. *Ga(g)nviðr* förekommer runskrivet i G 166 och S 18 Hangvars k:a, dessutom i den latinska bokstavsinskriften på en gravsten från 1400-talet vid Valls kyrka (Lindström 201), ävensom i andra medeltida gotländska källor samt i några

belägg från Östergötland. *Roð(h)aiðr* förekommer också i G 199, se detta nummer. Både mansnamnen och kvinnonamnen är exempel på variationsprincipen i namngivningen. Anmärkningsvärd är växlingen i en och samma inskrift av vokaler *o* och *u* i förlederna *Bot-*, *But-*, *Ruð-*; se om växlingen Herbert Gustavson, *Gutamålet 1* (1940), s. 193 f.

Till ett ortnamn med runföljden **himunafi** har jag inte funnit någon motsvarighet, vare sig i Vall, där Olavs gård rimligen har legat, eller annorstädes. 12–14 **afi** är väl snarast ett *-arfa* med utelämnad **r**-runa och måhända **a**-bistav i sista runan (jfr G 166 och G 201). Skrivaren kan ha haft svårigheter att utan skriftbild analysera fram *r*-ljuden. Övriga utelämnade *r* kan dock lättare förklaras: i *ifti(r)* i svag-tonig ställning, i *ba(r)n* assimilation på samma sätt som exempelvis *paternoster* i G 67 har ristats **pate nostu** och på liknande sätt i G 115, 168. Förleden i ortnamnet är icke uppenbar. Den kan knappast vara ljudenligt återgiven, ett eller flera tecken förefaller utelämnade (knappast något **Hamundr*; *Hegmundr?*, *Aimundr?*). Både av grafiska skäl och eftersom donatorn bör ha hört hemma i Vall, är en gissning Simonarve (i Eskelhem, SÖ om kyrkan; Tiberg) osannolik; något Simonarve finns i varje fall inte nu bevarat i Vall. G. Lindström, *Gotlands medeltid 1* (1892), s. 51, anför utifrån Vall-inskriften ett *Himvanfi* (sic!) som försvunnet gårdsnamn, men ett sådant kan inte heller förklaras. Bomärket, donatorns eller snickarens, har icke kunnat identifieras.

Skåpet har stilmässigt daterats till tiden omkring 1300 (Monica Rydbeck), och inskriften meddelar, att kyrkan då fått det i gåva av bonden Olav i **himunafi**, som därmed har velat hedra minnet av inte mindre än fyra barn som döden drabbat. Det förefaller inte orimligt att donationen omfattat inte bara skåpet utan också innehållet, nattvardstyget. Den tanken har först uttalats av Johnny Roosval enligt en anteckning 1936 av O. v. Friesen. Varken Roosval (i Sveriges kyrkor) eller v. Friesen har dock utvecklat den vidare. Med en uppfattning av **hit** som pronomenet med grundbetydelsen 'det där' i motsats till 'det här' styrkes tanken. Formellt kan runföljden också vara adv. *hit*. Jag har prioriterat det första alternativet. Det kan nämnas, att något medeltida nattvardssilver inte nu finns bevarat i Vall.